

Percepcija podijeljenosti Mostara na temelju religijskih i etničkih razlika iz perspektive studenata

Knezović, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:348397>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

DIPLOMSKI RAD

**PERCEPCIJA PODIJELJENOSTI MOSTARA NA TEMELJU RELIGIJSKIH I
ETNIČKIH RAZLIKA IZ PERSPEKTIVE STUDENATA**

Student: Marko Knezović

Mentor: doc. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
<i>1.1. Dosadašnja istraživanja</i>	1
<i>1.2. Grad Mostar – povijesna pozadina</i>	3
<i>1.3. Cilj i hipoteze rada</i>	8
2. Metodologija	11
<i>2.1. Uzorak i provedba istraživanja</i>	11
<i>2.2. Instrumenti</i>	12
<i>2.3. Statistička obrada</i>	13
3. Rezultati	13
4. Rasprava	28
<i>4.1. Ograničenja studije i preporuke za buduća istraživanja</i>	32
5. Zaključak	33
6. Literatura	35

1. Uvod

U ovom radu fokusirat ćemo se na grad Mostar koji se u sociološkoj i politološkoj literaturi o nacionalnim i etničkim odnosima pojavljuje kao primjer etnički polariziranog i podijeljenog grada. Mostar je glavni grad Hercegovačko-Neretvanske županije/kantona, smješten u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Prema posljednjem Popisu stanovništva BIH, dvije glavne etničke skupine u gradu su Hrvati (48,41%) i Bošnjaci (44,19%), a zatim Srbi (4,18%) i ostale etničke skupine (3,22%) (FZS, 2014). Tijekom posljednjeg rata 1992.-1995. godine, kada je „Mostar doživio teški urbicid ratnu i administrativnu podjelu“ (Grad Mostar, 2021), došlo je do fizičke demarkacije grada na ono što se naziva „zapadni (hrvatski) i istočni (bošnjački) dio“ (Raos, 2010:9). Iako je ta administrativna podjela, odnosno poslijeratna službena podjela na 6 općina (3 dominantno hrvatske i 3 dominantno bošnjačke), ukinuta 2004. godine (OHR, 2004:183/04), postojeća literatura i mediji ukazuju na to da ona još uvijek postoji u glavama stanovnika ovoga grada. Tako Zovko i Novak (2017:101) ističu da Mostar nije samo podijeljen grad po objektivnim standardima, već je i duboko povezan s geopolitičkim diskursom o podjeli u glavama stanovnika. Što se tiče religije, primjerice, Zovko i Novak (2017:96) navode da je očito da je grad i dalje strogo podijeljen.

Mostar kao turistički grad u početku impresionira svojom ljepotom i mediteranskim šarmom te se u vodičima predstavlja kao multietnički i multikonfesionalni grad, no pitanje je u kojoj mjeri ožiljci koje je rat ostavio još uvijek određuju svakodnevne živote njegovih stanovnika, odnosno postoji li doista u njemu miran suživot i međusobno poštovanje etničkih i religijskih skupina (Palmberger, 2013:545). Čak i ako etničke granice i njihove „nuspojave“ nisu vidljive na prvi pogled, one i dalje dominiraju životom u Mostaru (Ibid). Mostar se katkad naziva i mikrosvemirom koji rekapitulira stanje u BIH (Moore 2013, prema Laketa 2016:161).

1.1. Dosadašnja istraživanja

U posljednjih nekoliko desetljeća od završetka rata većina istraživanja o Mostaru bavila su se mikroregionalnom geopolitikom pa mikroregionalne granice stoga predstavljaju ključno istraživačko polje u ovom području (Zorko prema Zovko i Novak

2017:96). Mikroregionalne granice definiraju se kao nadolazeći fenomen - te granice mogu biti geografski prirodne, administrativne, a u slučaju ljudske geografije čak etničke, jezične ili vjerske (Ibid).

U knjizi *Divided cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar and Nicosia* Calame i Charlesworth bave se navedenim gradovima podijeljenim po etničkoj osnovi. Povodom terenskih istraživanja koja su proveli u svakom od tih gradova istražili su probleme nasilne etničke podjele unutar gradova, kako su nastale, zašto upravo u tome gradu i koliko zapravo gubitaka ima jedan grad od takvog sukoba, ne gledajući pritom isključivo na financijske gubitke (Calame i Charlesworth 2009:11). Zaključuju da je u Mostaru uz velik broj fizičkih gubitaka često zanemaren psihički utjecaj rata i da postoji manjak longitudinalnih studija o tome koliko su Mostarci nakon rata pretrpjeli od problema poput depresije, PTSP-a, pothranjenosti i nasilja u obitelji (Calame i Charlesworth 2009:190).

Hromadžić 2011. objavljuje istraživanje pod nazivom *Bathroom Mixing: Youth Negotiate Democratization in Postconflict Bosnia and Herzegovina* provedeno u Mostarskoj Gimnaziji, poznatoj po programu „dvije škole pod istim krovom“, tj. etnički podijeljenoj školi na hrvatski i bošnjački program unutar iste ustanove (Hromadžić, 2011:274). Istraživanje pokazuje kakav utjecaj imaju segregacijski zakoni na kreiranje paralelnih zajednica i društava unutar jedne države, jednog grada i na koncu jedne škole. Fokus istraživanja je na „miješanju“ učenika s drugom etničkom skupinom koje se događa gotovo isključivo unutar zahoda, koji je smješten u pukotinama između dva etnička teritorija (Hromadžić, 2011:283).

Laketa navodi da se postojanje etničke podjele u Mostaru izrazito jasno očitovalo u razgovorima s mostarskim srednjoškolcima koji su izjasnili svoje osjećaje nelagode i nepovjerenja tijekom kontakta s učenicima druge nacionalnosti (Laketa, 2016:165). Autorica se u radu bavi mladima u Mostaru kao geopolitičkim subjektima, koristeći feministički pristup koji se bavi svakodnevicom pojedinca, u ovom slučaju mladih, umjesto fokusa na visoke dužnosnike i uspješnost dugoročnih strategija na geopolitičkoj razini (Laketa, 2016:155). Većina ispitanih mladih ne druži se s vršnjacima druge etničke pripadnosti, a diskurs o međusobno neprijateljskim i isključujućim etničkim grupama u

Mostaru prožima ne samo školski, već i društveni život (Laketa, 2016:166). Geopolitiku podjele često rekonstruiraju i podržavaju mladi Mostarci (Ibid). Laketa prikazuje kako se u Prometnoj/Saobraćajnoj školi u Mostaru u pravilu često događaju incidenti i napadi na nacionalnoj osnovi, do te mjere da se svakodnevno između smjena na 40 minuta radi pauza kako učenici nebi došli u kontakt jedni s drugima u prostorima škole (Laketa, 2016:163).

Pilić i Bošnjak 2011. godine objavljuju istraživanje provedeno na 514 studenata u Mostaru, naslovljeno *Hoće li Mostar ostati komunikacijski podijeljen grad*. Cilj istraživanja bio je utvrditi koliko su ratni sukobi utjecali na odnose između studenata različitih nacionalnih pripadnosti, s naglaskom na Hrvate i Bošnjake kao većinske etničke skupine prema popisu stanovništva (Pilić i Bošnjak 2011:104). Pilić i Bošnjak u zaključku svoga istraživanja na studentima u Mostaru pišu da distanca prema pripadnicima druge nacije postoji među studentima i oni smatraju Mostar podijeljenim gradom (Pilić i Bošnjak 2011:113). S obzirom na to da u jednom dijelu istražuju i socijalnu distancu, u ovom su diplomskom radu preuzete neke tvrdnje iz njihovog upitnika kako bi mogli vidjeti kakve rezultate daju studenti 10 godina kasnije, a vodeći se logikom da s obzirom da institucionalno nije bilo pomaka u rješavanju etničkih podjela, samim time neće biti pomaka niti u promjeni stavova. Nakon dobivenih rezultata može se dati sud o tome koliko pasivnost i „status quo“ štete razvoju međuetničke solidarnosti i pomirbe.

1.2. Grad Mostar – povijesna pozadina

Razdoblje do 1990-ih godina

Početak važnije povijesti grada Mostara dolazi spomenom o izgradnji dvije utvrde na obalama rijeke Neretve, gdje se opisuje kao naselje uz drveni most u posjedu obitelji Kosača (Hrvatska enciklopedija- Mostar, 2021). Nakon pada Bosne, Mostar i okolno područje postupno osvaja Osmansko Carstvo (Hrvatska enciklopedija- Kosača, 2021), te krajem 15. i početkom 16. stoljeća kreće početno razdoblje razaranja i raseljavanja kao posljedica osvajanja (Pinjuh, 2015:163). Položaj se stanovništva nakon uspostave vlasti popravlja i time započinje ubrzani rast putem trgovine i transporta (Ibid).

Razdoblje tijekom druge polovice 16. i početkom 17. stoljeća smatra se izrazito značajnim u razvoju Mostara kada se grade najreprezentativniji objekti iz osmanskog razdoblja (džamije, medresa, most i hamam) (UNESCO BiH, 2021). Velike razlike između etničke pripadnosti gradske općine i seoskoga kotara imaju svoj uzrok u višestoljetnoj osmanskoj upravi (Zovko, 2016:180) pri čemu su Muslimani prevladavali i u gradskoj općini i seoskom kotaru, s podjednakim manjim brojem Katolika i Pravoslavaca u gradskoj općini te dominantnim udjelom Katolika u stanovništvu seoskog kotara. (Tablica 1.)

Nakon brojnih ustanaka i pobuna, ratovima iscrpljeno Osmansko Carstvo odlazi s prostora današnje Bosne i Hercegovine tako da su dolazak Austro-Ugarske Monarhije i njena aneksija Bosne i Hercegovine prošli uz manje otpore Osmanlija (Zovko, 2016:162). Za vrijeme vladavine Austro-Ugarske, Mostar postaje moderan europski grad s planiranim prometnicama, trgovima te profanim i sakralnim građevinama (Puljić i sur., 2017:5). Najpoznatije građevine iz toga doba, do danas ostaju najprepoznatljivije (gimnazija, biskupska palača, trg musale i gradska banja, hotel Neretva i mnoge druge) (Ibid). Austro-Ugarska započinje s velikim popisima stanovništva te nam tako omogućuje uvid u etnički sastav toga doba.

Tablica 1. Popisi 1895. i 1910. godine u Mostaru, seoski kotar i gradska općina

Politička općina	Godina popisa	Katolici	Muslimani	Pravoslavni	Ostali
Mostar, gradska općina	1895.	3.353	6.946	3.877	194
	1910.	4.307	7.212	4.518	355
Mostar, seoski kotar	1895.	28.409	6.250	4.422	-
	1910.	37.276	7.023	5.925	4

Izvor: Zovko (2016:180)

Nakon Prvog svjetskog rata i poraza Austro-Ugarske monarhije, 1918. godine stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) u koju je ušla i Bosna i Hercegovina (Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, 2010). Od uspostavljanja Kraljevine Jugoslavije do njenog sloma političko predstavljanje Bosne i Hercegovine karakterizirali su

politička nestabilnost i nesuglasje o osnovnim pitanjima koja su od tada ostala neriješena (Ibid).

Nakon Drugog svjetskog rata i ulaska BIH u sastav Socijalističke federative republike Jugoslavije na popisu stanovništva 1948. godine Muslimani čine većinu u gradskoj općini Mostara, dok su Hrvati većina u seoskim kotarima, što znači da se nastavlja situacija od početka Osmanskih osvajanja na ovome području (SZS:1954). S urbanizacijom koju donose naredna desetljeća, širenjem grada i izgradnjom velikog broja stambenog prostora, sastav stanovništva se mijenja. (SZS:1991) Popis stanovništva iz 1981. godine (Ibid) pokazuje podjednak broj Hrvata i Bošnjaka u Mostaru i okolici, uz dodatnu kategoriju Jugoslavena, koja vjerojatno odgovara činjenici da je Mostar bio grad s najvećim brojem međunacionalnih brakova u bivšoj Jugoslaviji (Bjelakovic i Strazzari, 1999:92).

Tablica 2. Popis 1981. godine u Mostaru, seoski kotar i gradska općina

Politička općina	Godina popisa	<u>Ukupno</u>	Hrvati	Muslimani*	Srbi	Jugoslaveni
Mostar, gradska općina	1981.	47802	17621	18414	11353	14732
Mostar, seoski kotar		110377	36927	34247	20271	17143

Izvor: SZS (1991)

Ratne godine

Nakon smrti predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita 1980. godine i završetkom Hladnog rata oko devet godina kasnije, eskalirale su nacionalističke ideologije, podudarajući se s razdobljem velike neizvjesnosti i nestabilnosti, što sve doprinosi počecima raspada bivše Jugoslavije nakon 1989. godine (Calame and Charlesworth, 2011:175). Raspad Jugoslavije popratili su okrutni ratni sukobi u kojima su ubojstva, mučenja i etnička čišćenja postali nova norma koja je sada vladala u društvu koje se poput bosansko-hercegovačkog dičilo multikulturalnim, multietničkim i multikonfesionalnim suživotom (Čičak-Chand, 1998:182).

Početak rata u Mostaru dolazi svega mjesec dana nakon referenduma za neovisnost Bosne i Hercegovine od SFRJ (Službeni list SRBiH, 1992). Nakon referenduma na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine počinju se dizati barikade i sukobi postaju dio svakodnevice (Ibid). Početkom travnja eksplozijom benzinske cisterne u Sjevernom logoru, Jugoslavenska naroda armija kreće u vojna djelovanja na svim dijelovima grada Mostara (Dragić, 2020:199). JNA je srušila sedam mostova na Neretvi, sve osim Starog mosta, a mnogi gospodarski objekti u industrijskoj zoni opljačkani su i uništeni (Ibid). Od religijskih objekata, rušene su džamije (Ibid), a tijekom svibnja 1992. godine zapaljeni su i uništeni crkva u Potocima i franjevački samostan u Mostaru, Biskupski dvor, samostan časnih sestara, a sustavno su se granatirale džamije i mostarska katedrala (Ibid). Zajedničkim naporima HVO-a i Armije BiH došlo je do povlačenja JNA (Calame i Charlesworth 2009:27). Nakon toga započinje sukob između hrvatske i bošnjačke vojske, čime su ta dva sukoba opustošila Mostar, razdirući zajednički život u gradu, što se naziva i „urbicidom“ (Coward, 2001). Uništenje Mostarskog Starog mosta 1993. godine postalo je simbol za uništavanje višenacionalnog suživota u BiH (Bjelakovic i Strazzari 1999:87). Rat u BiH je službeno okončan 1995. godine Daytonskim sporazumom, čime je država razdvojena između dva entiteta: Republike Srpske sa srpskom većinom i Federacija Bosne i Hercegovine s hrvatskom i bošnjačkom većinom (Laketa 2016:161).

Mostar nakon rata

Mostar je iz posljednjeg rata izašao kao osakaćeno industrijsko središte, postavši izgnanik na turističkoj karti, oduzevši mu najveću predratnu imovinu i vrijednost (Calame and Charlesworth, 2011:191). Nakon rata grad Mostar prema Daytonskom sporazumu krajem 1995. godine zakonodavno dobiva Privremeni statut Grada Mostara (OHR, 2004:183/04). Grad je administrativno podijeljen na 6 općina koje su trebale postupno dovesti do ujedinjenja gradskih institucija i posljedično cijeloga grada (Ibid). U izvještaju iz 2003. od strane povjerenstva za reformu grada Mostara piše kako politički organi na razini „Grada“ i „gradskih općina“ do sada nisu uspjeli izvršiti ujedinjenje, nego

su umjesto toga, uporabili gradske općine u svrhu stvaranja paralelnih institucija i podjele Grada (Ibid). Generalno govoreći, političke i teritorijalne podjele u Bosni i Hercegovini odražavaju situaciju koja je zatečena na ratištima neposredno nakon rata, u jesen 1995. godine (Raos, 2010:8).

Mostar je većinu postratne tranzicije bio je pod direktnom upravom Europske Unije, tako da je prvi postratni gradonačelnik bio Hans Koschnik (Hromadžić, 2011:273). Daytonski mirovni sporazum učvrstio je posebnu prostornu upravu temeljenu na etnonacionalnoj podjeli koja se preslikala na organiziranje institucija i svakodnevnog života (Verdery (1994) prema Hromadžić, 2011:272). Ljudi su prava dobivali na temelju njihove identifikacije kao „etničkih kolektiviteta“ (Ibid). Među mnogim transformacijama koje su uslijedile, od velikih promjena u infrastrukturi i gradskoj upravi do preimenovanja gradskih ulica, podjela škola imala je posebno zapažen utjecaj na svakodnevni život njegovih stanovnika (Laketa, 2016:161). Naime, nakon rata sve škole u Mostaru postale su razdvojene između dvije etničke većine - Bošnjaka i Hrvata, uključujući osnovne škole, gimnazije, kao i dva sveučilišta koja djeluju u gradu (Laketa, 2016:162).

Tablica 3. Popis stanovništva u Mostaru 2013. godine

Politička općina	Godina popisa	<u>Ukupno</u>	Hrvati	Bošnjaci	Srbi	Ostali
Mostar, gradska općina	2013.	105797	51216	46752	4421	3408
Mostar, seoski kotar		45602	21741	20964	2312	585

Izvor: FZS (2014)

Popis stanovništva iz 2013. godine pokazuje veliku razliku od onih predratnih i ratnih. Prema posljednjem Popisu stanovništva BiH, dvije glavne etničke skupine u gradu su Hrvati (48,41%) i Bošnjaci (44,19%), a zatim Srbi (4,18%) i ostale etničke skupine (3,22%) (FZS, 2014). Najveća je promjena što više nema kategorije Jugoslaven/ka unutar koje se

prije nekoliko desetljeća nalazilo više od 15 tisuća stanovnika Mostara. Druga velika promjena je drastično smanjen broj srpskog stanovništva, gotovo za 5 puta manje nego prije rata.

1.3. Cilj i hipoteze rada

Cilj je ovog rada istražiti percepciju unutar mostarske studentske populacije u vezi podijeljenosti grada Mostara. Populacija studenata odabrana je zbog toga što pripadaju novoj generaciji koja će radom u ovom gradu i podizanjem obitelji u njemu biti ključni akteri koji sudjeluju u oblikovanju budućnosti ovoga grada. Jedna od početnih teza je da se etnička podijeljenost i suparništvo između Bošnjaka i Hrvata repliciraju u ustroju poslijeratnog društva u Bosni i Hercegovini, gdje se etničke podjele perpetuiraju na institucionalnoj razini, time produbljujući jaz između ovih dviju strana. Bitan je segment istraživanja odnos prema drugome, način na koji ispitanici se ponašaju prema osobama druge nacionalnosti, kako vide svoje sugrađane s „druge strane“ i mijenja li se njihov odnos prema „drugima“ s obzirom na broj prijatelja druge nacionalnosti i učestalosti prelaska zamišljene granice. Navedena pitanja objedinili smo pod nazivom stupanj etničke distance. Koristeći stupanj socijalne distance možemo saznati ima li problema u praktičnoj suradnji između ispitanika dviju nacionalnosti, koliko bitna stavka u kohabitiranju je nacionalna pripadnosti i gdje nastaje nevidljivi zid koji sprječava daljnji razvoj odnosa i označava prestanak komunikacije.

Analizom u kojoj mjeri postoji podjela po etničkoj osnovi u umovima i percepciji ovih mladih ljudi, iz njihove perspektive, želimo doprinijeti sociološkim teorijama na temu podijeljenih zajednica. Također, imajući u vidu da je ova studija, koliko je autoru poznato, prvo anketno istraživanje unatrag 10 godina od istraživanja Pilić i Bošnjak 2011., time predstavlja i korak u nastavku popunjavanja praznine u postojećoj sociološkoj literaturi, a posebice istraživanjima, o Mostaru i razvoju etničke problematike.

Ovo je istraživanje provedeno na studentima dva sveučilišta u Mostaru, Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta Džemala Bijedića. Međutim, s obzirom na pandemiju COVID-19 koja se događala u vrijeme provedbe istraživanja, ankete nažalost nismo mogli administrirati uživo, već online, što je utjecalo na nejednaku zastupljenost po sveučilištima u uzorku te onemogućilo njihovu usporedbu na svim instrumentima. Stoga, rezultati su i prikazani ukupno za ispitane mostarske studente ova dva sveučilišta s obzirom na odnos prema „etničkom drugom“. Međutim, treba reći da provjerom deskriptivne statistike kao i statističke značajnosti uz oprez zbog nejednačnosti uzoraka, na većini čestica socijalne distance studenti oba sveučilišta, odnosno obje etničke skupine, odgovaraju u velikoj mjeri podjednako, što je prikazano u rezultatima i raspravi. Svakako da u ovome slučaju ne možemo izvlačiti zaključke zbog premalog uzorka s jedne strane, međutim uvidi su zanimljivi i bilo bi zanimljivo ponoviti istraživanje s većim uzorkom s „Univerziteta Džemala Bijedića“. Jednak problem je i kod ostalih socio-demografskih obilježja pa za njih statističke usporedbe nisu ni provedene, osim kod spola za koji su provjerene statistički značajne razlike između studentica i studenata.

Hipoteze

Hipoteze koje smo postavili operacionalizirane su kako bi dale odgovore na ciljeve istraživanja, smatraju li studenti i studentice Mostar podijeljenim gradom, korelira li etnički antagonizam s dolaženjem u doticaj s drugom etničkom skupinom i ima li razlike po spolu u stupnju etničke distance.

U prvoj hipotezi oslanjamo se na postojeću literaturu o etničkoj podijeljenosti grada Mostara koja govori da od rata Mostar u mnogim aspektima ima dva potpuno različita dijela istoga grada i smatra se da je podijeljen (Zovko i Novak, 2017:96). Pretpostavka je da će ispitanici potvrditi kako je grad etnički podijeljen na dva dijela, što smo ispitali po skali koja mjeri različite stavove od neprihvatanja podjele te nekoliko tvrdnji koje ispituju želju za konačnom podjelom i iseljavanjem. U skladu s time, formirana je sljedeća hipoteza:

H1: Studenti i studentice u Mostaru smatrat će grad Mostar podijeljenim, s jasnom etnički određenom podjelom na hrvatski i bošnjački dio grada.

S obzirom na to da se u literaturi spominje kako je geopolitika podjele često podržavana i perpetuirana od strane mladih (Laketa, 2016:166), pretpostavljamo da će studenti iskazivati etničku distancu. Druga hipoteza glasi:

H2: Studenti u Mostaru iskazivat će etničku distancu, posebice vezano za bitne društvene ili rodbinske veze.

Uzimajući u obzir dokazane teze kako heterogenost sastava stanovništva povećava toleranciju (Blalock 1967, Blau 1977 i Allport, 1954), za treću hipotezu pretpostavljamo kako studenti i studentice koji imaju više doticaja s osobama koje žive s „one strane” imat će manju etničku distancu. Za provjeru ove hipoteze koristit ćemo skalu socijalne distance koja korelira s dvije tvrdnje; prva o broju prijatelja druge nacionalnosti, a druga o tome koliko često borave na „drugoj strani”, tako dobivajući uvid u njihov doticaj s osobama druge nacionalnosti. Sljedeća hipoteza glasi:

H3: Etnička distanca bit će slabija kod studenata i studentica koji su u većem kontaktu s osobama sa „suprotne” strane.

Četvrta hipoteza je neusmjerena, koristimo skalu socijalne distance koja mjeri stupanj prihvaćanja osoba druge nacionalnosti u svoj život i povezujemo sa spolom kako bismo ustanovili imali li razlike između spolova općenito po pitanju etničkog animoziteta. Hipoteza je neusmjerena tako da ne očekujemo statistički značajnu razliku između studentica i studenata. U skladu s tom pretpostavkom, formirana je hipoteza:

H4: Neće biti statistički značajne razlike u manjem ili većem stupnju etničke distance s obzirom na spol između studentica i studenata.

2. Metodologija

2.1. Uzorak i provedba istraživanja

Nakon pozitivne ocjene metodoloških i etičkih aspekata nacrtu istraživanja od strane Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (10.7.2020., broj odluke 31-2019/20), istraživanje je provedeno online anketom tijekom ljeta i jeseni 2020. godine, na prigodnom (neprobabilističkom) uzorku punoljetnih ispitanika studenata/ica sveučilišta u Mostaru.

U istraživanju je anketirano 234 ispitanika na Sveučilištu u Mostaru i 39 ispitanika s Univerziteta Džemala Bijedića. Istraživanje je ispunilo 183 studentice i 51 student Sveučilišta u Mostaru, što daje omjer od 78.2% studentica i 21,8% studenata. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u akademskoj godini 2019./2020. (FZS, 2020) na Sveučilištu u Mostaru studira 64% studentica i 36% studenata, što znači da omjer muškaraca i žena uzorka korištenog u istraživanju nije u potpunosti reprezentativan za omjer na Sveučilištu u Mostaru, uz to tek malo više od 50% ispitanika iz našeg uzorka najveći dio svog života provelo je u Mostaru (radi se o studentima koji dolaze studirati u Mostar iz drugih krajeva), stoga možemo zaključivati samo na uzorku ispitanih studenata imajući u vidu ovu napomenu. Smatramo da to nam daje vrijedne podatke o njihovom mišljenju o ovoj temi i temelje za buduća šira istraživanja. Ankete su se odazvali studenti 24 fakulteta, po 12 na dva gradska sveučilišta. Uzorak sadrži studente i studentice svih godina studija pri čemu najmanji udio je studenata prve godine (8,5%), dok su ostali ravnomjerno raspoređeni što smo i prikazali u tablici. S obzirom na situaciju u kojoj se anketa provodila, pojavila se nemogućnost provođenja ankete direktno na sveučilištima, već isključivo u online format zbog pandemije koronavirusa, što je uvelike utjecalo na veličinu uzorka i činjenicu da je prigodan uzorak na različitim fakultetima. Unatoč brojnim pokušajima nažalost nismo uspjeli skupiti dovoljno ispitanika s Univerziteta Džemala Bijedića, kako bi mogli provjeriti sva istraživačka pitanja i na varijabli etniciteta.

Tablica 4. Deskriptivni podaci o sudionicima

		N	%
Spol	Muški	51	21,8
	Ženski	183	78,2
Godina studija	1.	20	8,5
	2.	54	23,1
	3.	59	25,2
	4.	45	19,2
	5.	56	23,9
Nacionalnost	Bošnjak/Bošnjakinja	10	4,3
	Hrvat/Hrvatica	217	92,7
	Ostalo	7	3,0
Sveučilište	Univerzitet Džemala Bijedića	39	14,3
	Sveučilište u Mostaru	234	85,7

2.2. Instrumenti

Za potrebe istraživanja konstruirali smo anketni upitnik koji mjeri mišljenje o prostoru grada Mostara, odnosu prema ljudima različite etničke i religijske pripadnosti, društveni identitet kroz pripadanje društvenim grupama, predodžbu o budućnosti Mostara i Bosne i Hercegovine te želju za ostankom ili odlaskom. Iz istraživanja *Hoće li Mostar ostati komunikacijski podijeljen grad* (Pilić i Bošnjak, 2011) preuzete su i prilagođene neke tvrdnje iz njihovog upitnika poput broj prijatelja druge nacionalnosti i skala socijalne distance koji će biti uspoređeni u odnosu na rezultate koje smo dobili u našem istraživanju. Na kraju nalaze se sociodemografske značajke. Upitnik sastoji se od 8 skala koje mjere gore navedene stavke i 12 odvojenih tvrdnji od kojih je 9 sociodemografskih, a 3 se nalaze unutar odnosa prema ljudima druge etničke i religijske pripadnosti. Većina ima pridruženu ordinalnu skalu slaganja od jedan do pet (1 - izrazito se ne slaže, 2 - ne slaže se, 3 - slaže se i ne slaže, 4 – slaže se, 5 - izrazito se slaže) osim u slučajevima skale socijalne distance gdje se odgovara s „Da” ili „Ne“.

2.3. Statistička obrada

Podaci su obrađeni u statističkom paketu IBM SPSS 21 (*Statistical Package for the Social Sciences*). U sklopu istraživanja bit će prikazani rezultati Hi kvadrat testa, s Fisherovom korekcijom za male uzorke. Hi kvadrat test spada u ne parametrijske testove i zasniva se na raspodjeli frekvencija unutar tablice kontingencije (a ne na varijabli), za podatke pretpostavljamo da su iz slučajno odabranog uzorka. Ovaj test koristi se u slučaju kad se želi utvrditi da li neke dobivene (opažene) frekvencije odstupaju od frekvencija koje su očekivane pod određenom hipotezom. Pearsonov koeficijent korelacije smo radili u slučaju korelacije varijable i skale s linearnom distribucijom kako bi otkrili koji je maksimalni utjecaj dviju varijabli. Koristili smo i Spearmanov test jer varijable nisu bile u linearnom odnosu i trebao je test neosjetljiv na ekstremne rezultate zbog toga što smo korelirali vezu učestalosti kontakta ispitanika i rezultata na jednoj od skala, kako bismo mogli ustanoviti u kojem smjeru ide povezanost.

3. Rezultati

Rezultati koje ćemo navesti prate redoslijed po kojemu smo postavili hipoteze, a prije odgovora na hipoteze prikazan je segment u vezi identiteta koji će poslužiti što boljem razumijevanju naših ispitanika, te rezultati o tome kakvu ispitanici predviđaju budućnost Mostara i Bosne i Hercegovine.

Deskriptivna statistika

Od tvrdnji koje tiču se identiteta odnosno važnosti pripadanja određenoj skupini najviše ispitanika se izjasnilo da im je važan osjećaj nacionalne pripadnosti, osjećaj pripadnosti ljudima koji govore istim jezikom i osjećaj pripadnosti kulturi i običajima mogega kraja. S druge strane tvrdnje *To što sam građanin Bosne i Hercegovine* ($\bar{x} = 1,81$) i *To što sam Mostarka / Mostarac* ($\bar{x} = 1,86$) pokazuju niže vrijednosti što nam govori kako ispitanici za svoj identitet smatraju manje bitnim što su građani Bosne i Hercegovine i Mostara. Od tvrdnji koje nisu imali veze s etničkim obilježjima studenticama i studentima najvažniji su *Osjećaj pripadnosti mojoj generaciji i pripadajućim vrijednostima i načinu života* ($\bar{x} = 2,56$) i *Osjećaj pripadnosti ljudima iste profesije* ($\bar{x} = 2,46$).

Tablica 5. Skala važnosti pripadanja različitim društvenim grupama

	<i>Min</i>	<i>Max</i>	\bar{x}	<i>Sd</i>
Osjećaj nacionalne pripadnost	1	3	2,53	,803
Osjećaj pripadnosti mojoj generaciji, njezinim vrijednostima i načinu života	1	3	2,56	,768
To što sam muško/žensko	1	3	2,24	,856
To što sam Mostarka / Mostarac	1	3	1,86	,875
To što sam građanin Bosne i Hercegovine	1	3	1,81	,868
To što sam Europljanin	1	3	2,14	,885
Osjećaj pripadnosti ljudima iste profesije	1	3	2,46	,787
Osjećaj pripadnosti ljudima koji govore istim jezikom kao i ja	1	3	2,56	,734
Osjećaj pripadnosti ljudima koji govore narječjem mogega kraja	1	3	2,32	,851
Osjećaj pripadnosti kulturi i običajima mogega kraja	1	3	2,55	,781
Osjećaj pripadnosti ljudima s kojima dijelim ista politička uvjerenja	1	3	2,00	,862
Osjećaj pripadnosti studentskom kolektivu	1	3	2,39	,828

U tablici broj 6 vidimo tvrdnje o budućnosti Bosne i Hercegovine i Mostara. Tvrdnja koja iskazuje manjak vjere u bolju budućnost je *Životni standard u Bosni i Hercegovini će kroz deset godina biti bolji nego danas* gdje se očituje ciničan stav prema razvoju i napretku, uz samo 17,1% ispitanika koji su se složili s time. Tvrdnja *Nakon završetka studija imam želju ostati živjeti u gradu Mostaru* pokazuje da svaki treći student nema namjeru ostati u Mostaru nakon završetka studiranja, međutim tu se mora napomenuti da u uzorku imamo velik broj ispitanika koji dolaze iz drugih mjesta i gradova tako da bi u slučaju ispitanika isključivo iz Mostara rezultati bili drugačiji. Tvrdnja *Unatoč određenim*

teškoćama, zadovoljan/a sam kvalitetom svog života u Bosni i Hercegovini pokazuje da 45,1% ispitanika se slaže s navedenim, dok tvrdnja *Za mlade ljude nema budućnosti u gradu Mostaru* pokazuje (ne)zadovoljstvo studenata i studentica sredinom koja ih okružuje, što se poklapa s rezultatima kod tvrdnje *Gradska vlast nije dovoljno sposobna voditi grad Mostar i njegovo stanovništvo u bolju budućnost* s čime se slaže 70,5% ispitanika.

Tablica 6. Iskazi o budućnosti mladih u Mostaru i Bosni i Hercegovini

		<i>N</i>	<i>%</i>
Mostar je grad koji ima svijetlu budućnost	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	56	23,9
	Nisam siguran/a	127	54,3
	Slažem se/izrazito se slažem	51	21,8
Nakon završetka studija imam želju ostati živjeti u gradu Mostaru	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	85	36,3
	Nisam siguran/a	62	26,5
	Slažem se/izrazito se slažem	87	37,2
Životni standard u Bosni i Hercegovini će kroz deset godina biti bolji nego danas	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	93	39,7
	Nisam siguran/a	101	43,2
	Slažem se/izrazito se slažem	40	17,1
Unatoč određenim teškoćama, zadovoljan/a sam kvalitetom svog života u Bosni i Hercegovini	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	71	30,3
	Nisam siguran/a	57	24,4
	Slažem se/izrazito se slažem	106	45,3
Iz Bosne i Hercegovine odlazi toliko mladih stručnjaka da joj prijete razvojna katastrofa	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	18	7,7
	Nisam siguran/a	32	13,7
	Slažem se/izrazito se slažem	184	78,6
Gradska vlast nije dovoljno sposobna voditi grad Mostar i njegovo stanovništvo u bolju budućnost	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	17	7,3
	Nisam siguran/a	52	22,2
	Slažem se/izrazito se slažem	165	70,5
Za mlade ljude nema budućnosti u gradu Mostaru	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	58	24,8
	Nisam siguran/a	86	36,8
	Slažem se/izrazito se slažem	90	38,5

Percepcija podijeljenosti

H1: Mladi u Mostaru smatraju grad Mostar podijeljenim s jasnom podjelom na hrvatski i bošnjački dio grada.

Zbog bolje preglednosti i jednostavnosti opisivanja rezultata budući da izražavaju isti stav, kategorije „Izrazito se slažem“ i „Slažem se“ su spojene u jednu kategoriju, također je isto napravljeno s kategorijama „Izrazito se ne slažem“ i „Ne slažem se“. Početni dio tablice fokusira se na ispitivanje o više tipova podjela unutar grada i kako ispitanici vide Mostar u tim kategorijama. Prva tvrdnja pokazuje velik broj neslaganja: *Mostar je jedinstven grad u kojem nema većih podjela nego u drugim gradovima svijeta*, gdje čak 66.7% se ne slaže s navedenim. Pokazatelj je to da samo 14% sudionika smatra Mostar jedinstvenim gradom, drugim riječima sudionici su svjesni podjela koje se događaju u Mostaru. Aritmetička sredina iznosi ($\bar{x}=1,47$) dok je standardna devijacija ($SD=0,73$). Visoka razina slaganja s tvrdnjom *Više od etničkih podjela u gradu Mostaru brinu me razlike između bogatih i siromašnih* gdje 73,5% ispitanika se slaže s navedenim govori o visokoj socijalnoj osjetljivosti ispitanika, zatim slijede tvrdnje koje potvrđuju podjelu: *Smatram da podjele na „Istočni i Zapadni“ ili „hrvatski i bošnjački“ Mostar itekako postoje* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,81 dok standardna devijacija iznosi 1,01. U varijabli *Pitanje iz kojeg sam „dijela“ Mostara, „hrvatskog“ ili „bošnjačkog“*, *smatram uvredljivim* i *Smatram da etničke i religijske podjele u gradu Mostaru nisu toliko izrazite koliko to političari i mediji ističu* pokazuju poprilično jednaku raspodjelu rezultata kroz kategorije o slaganju i ne slaganju.

Tablica 7. Skala percepcije podijeljenosti

		%	\bar{x}	<i>Sd</i>
Mostar je jedinstven grad u kojem nema većih podjela nego u drugim gradovima svijeta	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	66,7	1,47	,73
	Ne znam, ne mogu procijeniti	19,2		
	Slažem se/izrazito se slažem	14,1		
Više od etničkih podjela u gradu Mostaru brinu me razlike između bogatih i siromašnih	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	11,1	2,62	,68
	Ne znam, ne mogu procijeniti	15,4		
	Slažem se/izrazito se slažem	73,5		
Mostar treba biti ujedinjen u različitostima što sada nije	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	12,8	2,56	,71
	Ne znam, ne mogu procijeniti	17,9		
	Slažem se/izrazito se slažem	69,3		
Smatram da podjele na „Istočni i Zapadni“ ili „hrvatski i bošnjački“ Mostar itekako postoje	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	6,8	2,81	,54
	Ne znam, ne mogu procijeniti	5,2		
	Slažem se/izrazito se slažem	88,0		

*Aritmetička sredina se računala u rasponu od 1-3

Etnički antagonizam

H2: Studentice i studenti u Mostaru iskazivat će etničku distancu posebice vezano za bitne društvene ili rodbinske veze.

Za provjeru navedene hipoteze koristit ćemo skalu socijalne distance koja nam pokazuje stavove ispitanika o prihvaćanju međusobnih odnosa s pripadnicima drugih nacionalnosti. Tvrdnje *Da Vam najbliže susjedstvo čine pripadnici druge nacionalnosti* i *Da Vam djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti* pokazuju da preko 20% ispitanika odbija takvu vrstu međusobnih odnosa. Tvrdnja *Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti*

pokazuje da ima 42,3% ispitanika koji ne bi otišli u drugi dio grada zbog posla. U slučaju bližih veza poput *Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti* i *Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti* vidimo da bi samo trećina ispitanika prihvatila takvu vrstu međusobnog odnosa. Kod prijateljstva se pokazalo da 75,6% ispitanika pristalo bi imati najboljeg prijatelja druge nacionalnosti, kao što je slučaj tvrdnji o kolegama i nadređenima na poslu gdje također vidimo visok postotak prihvaćanja.

Tablica 8. Skala socijalne distance

Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti:		N	%
Da Vam najbliže susjedstvo čine pripadnici druge nacionalnosti	DA	178	76,1
	NE	56	23,9
Da Vam djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti	DA	170	72,6
	NE	64	27,4
Da Vam kolega/ica bude pripadnik/ica druge nacionalnosti	DA	224	95,7
	NE	10	4,3
Da Vam pripadnik druge nacionalnosti bude nadređen na radnom mjestu	DA	189	80,8
	NE	45	19,2
Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti	DA	135	57,7
	NE	99	42,3
Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti	DA	70	29,9
	NE	164	70,1
Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti	DA	79	33,8
	NE	155	66,2
Da Vam je najbolji prijatelj/ica druge nacionalnosti	DA	177	75,6
	NE	57	24,4
Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti	DA	102	43,6
	NE	132	56,4

U sljedećoj tablici možemo vidjeti odgovore na pitanja ispitanika o svom vlastitom iskustvu i doživljaju podjela, etničke i nacionalne netrpeljivosti. Prva tvrdnja *Osjećate li da studenti sami među sobom prave podjele na etničkoj i religijskoj osnovi* pokazuje da četvrtina studenata smatra da među studentima se prave podjele, dok je puno veći postotak slaganja kod tvrdnje oko općenitih podjela u gradu; *Osjećate li da se u gradu Mostaru općenito pravi podjela na etničkoj ili religijskoj osnovi* gdje 73,1% ispitanika smatra da se prave podjele u Mostaru. Tvrdnja *Jeste li ikada svjedočili etničkoj ili religijskoj netrpeljivosti između studenata u gradu Mostaru* pokazuje postotak ljudi koji su sami osjetili bilo kakvu vrstu netrpeljivosti, bila to samo uvreda ili fizički obračun. Da su studenti svjesni opasnosti koje postoje za osobe druge nacionalnosti u njihovom dijelu grada pokazuje tvrdnja *Imaju li pripadnici drugih nacionalnosti neugodnih iskustava u „Vašem dijelu“ grada Mostara* gdje trećina ispitanika potvrđuje tezu. *Jeste li Vi ikada imali loša iskustva zbog Vaše etničke ili religijske pripadnosti u „drugom dijelu“ grada Mostara* i *Jeste li Vi ikada bili u opasnosti zbog vlastite etničke ili religijske pripadnosti u Bosni i Hercegovini* su tvrdnje po kojima vidimo da petina ispitanika je na svojoj koži osjetila loša iskustva zbog svoje nacionalnosti, ne samo u drugom dijelu grada već i u Bosni i Hercegovini.

Tablica 9. Osobna iskustva ispitanika o etničkim i religijskim podjelama

		<i>N</i>	<i>%</i>
Osjećate li da studenti sami među sobom prave podjele na etničkoj i religijskoj osnovi	DA	60	25,6
	NE	142	60,7
	Ne znam, ne mogu procijeniti	32	13,7
Osjećate li da se u gradu Mostaru općenito pravi podjela na etničkoj ili religijskoj osnovi	DA	171	73,1
	NE	26	11,1
	Ne znam, ne mogu procijeniti	37	15,8
Jeste li ikada svjedočili etničkoj ili religijskoj netrpeljivosti između studenata u gradu Mostaru	DA	61	26,1
	NE	158	67,5
	Ne znam, ne mogu procijeniti	15	6,4
Imaju li pripadnici drugih nacionalnosti neugodnih iskustava u „Vašem dijelu“ grada Mostara	DA	69	29,5
	NE	59	25,2
	Ne znam, ne mogu procijeniti	106	45,3
Jeste li Vi ikada imali loša iskustva zbog Vaše etničke ili religijske pripadnosti u „drugom dijelu“ grada Mostara	DA	41	17,5
	NE	191	81,6
	Ne znam, ne mogu procijeniti	2	0,9
Jeste li Vi ikada bili u opasnosti zbog vlastite etničke ili religijske pripadnosti u Bosni i Hercegovini	DA	39	16,7
	NE	186	79,5
	Ne znam, ne mogu procijeniti	9	3,8

S obzirom na to da rezultati na dvije skale pokazuju slaganje s time da etničke podjele postoje, daljnje tvrdnje smo uzeli za mjerenje koliko radikalno mogu ići stavovi kada govorimo o etničkim skupinama „preko obale“. Poanta ovih varijabli nije bila fokusirati se na aritmetičku sredinu i uspoređivati s drugim varijablama, već procijeniti društvenu zbilju u vezi radikalnih stavova. Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina

odgovora ispitanika bilježimo za pitanja: *grad Mostar može napredovati samo ako se isele oni sa suprotne obale grada* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 1,54 dok standardna devijacija iznosi 1,01, zatim tvrdnja *Ne želim imati ništa s onima koji žive na drugoj obali grada* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 1,78 dok standardna devijacija iznosi 1,09. Vrlo zanimljivo da kod tvrdnje *Grad Mostar može napredovati samo ako se isele oni sa suprotne obale grada* 16,7% ispitanika slaže se s tvrdnjom, dok 17,1% ne zna ili ne može procijeniti.

Tablica 10. Ispitivanje slaganja s radikalnim stavovima

		%	\bar{x}	<i>Sd</i>
Ne želim imati ništa s onima koji žive na drugoj obali grada	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	80,8	1,29	,64
	Ne znam, ne mogu procijeniti	9,0		
	Slažem se/izrazito se slažem	10,2		
Grad Mostar treba podijeliti na dva grada i pustiti da svatko razvija svoj dio	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	66,2	1,50	,77
	Ne znam, ne mogu procijeniti	17,1		
	Slažem se/izrazito se slažem	16,7		
Grad Mostar može napredovati samo ako se isele oni sa suprotne obale grada	Izrazito se ne slažem/ne slažem se	88,5	1,18	,54
	Ne znam, ne mogu procijeniti	4,7		
	Slažem se/izrazito se slažem	6,8		

* Aritmetička sredina se računala od 1-3 zbog spajanja ćelija

H3: Etnička distanca bit će slabija kod mladih koji su u većem kontaktu s osobama sa “suprotne” strane.

Za analizu razlike među grupama korišten je hi-kvadrat test između varijabli *Imate li Vi prijatelja drugih nacionalnosti osim Vaše* i *Ako niste primorani, koliko često biste željeli ići na „drugu stranu” grada Mostara?* i skale socijalne distance koju ćemo uzeti kao mjerilo etničke distance, pri čemu su kao značajne uzete samo one razlike gdje je $p < .01$. Dodatno smo koristili Spearmanov koeficijent korelacije za koreliranje skale o percepciji podijeljenosti s varijablama *Imate li Vi prijatelja drugih nacionalnosti osim Vaše* i *Ako niste primorani, koliko često biste željeli ići na „drugu stranu” grada Mostara?* kako bi ustanovili koliko kontakt s osobama druge nacionalnosti utječe na njihove stavove i u kojem smjeru ide ta povezanost.

U tablici vidimo trend da ispitanici koji imaju prijatelja druge nacionalnosti drastično mijenjaju svoje mišljenje kako se tvrdnje približavaju užem krugu obitelji ili ljubavnim vezama. Statističku značajnost pokazalo je 6 varijabli iz skale socijalne distance, počevši od *Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti.*¹ *Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti do toga Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti* gdje 38,8% ispitanika koji imaju troje ili više prijatelja odbija takvu vrstu rodbinske veze s osobom druge nacionalnosti, dok 80% ispitanika koji nemaju prijatelja druge nacionalnosti odbijaju rodbinsku vezu s osobama druge nacionalnosti. Tvrdnja o stupanju u vezu s osobama druge nacionalnosti interesantno ima najveći postotak odbijanja, 85% ispitanika koji nemaju prijatelja odbija ući u vezu s drugom nacionalnošću,

¹ tvrdnja u punom obliku glasi *Pripadnici različitih naroda često dolaze u bliske međusobne odnose. Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti? Molimo odgovorite na navedene tvrdnje s odgovorima DA ili NE.*, međutim radi jednostavnosti u nastavku teksta taj dio ćemo izostaviti

međutim i preko 70% ispitanika koji su naveli da imaju barem troje prijatelja druge nacionalnosti također ne žele ulazak u vezu s osobom druge nacionalnosti.

Tablica 11. Hi-kvadrat skale soc. distance i varijable o broju prijatelja druge nacionalnosti

Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti:	Imate li Vi prijatelja drugih nacionalnosti osim Vaše				χ^2	<i>p</i>
	Nijednoga	Da, barem jednoga	Da, barem troje	Da, troje ili više		
Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti	Da	14	40	20	20,967	0,000
	Ne	26	35	19		
Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti	Da	6	17	9	18,793	0,000
	Ne	34	58	30		
Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti	Da	6	20	10	23,427	0,000
	Ne	34	55	29		
Da Vam je najbolji prijatelj/ica druge nacionalnosti	Da	18	56	30	31,034	0,000
	Ne	22	19	9		
Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti	Da	8	32	13	20,894	0,000
	Ne	32	43	26		

Kod tablice koja pokazuje povezanost varijable želja za odlaskom na „druhu stranu“ i skalom socijalne distance, povezanost s tvrdnjama *Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti* i *Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti* donosi rezultate kod kojih se pokazuje kako se recipročno mijenja mišljenje ispitanika ovisno o tome koliko često prelaze na „druhu stranu“. Kod ispitanika

koji svakodnevno idu na „drugu stranu“ imamo 70% potvrdnih odgovora kako bi prihvatili da njihovo dijete uđe bračnu vezu i kako bi članu obitelji prihvatili da uđe u brak s osobom druge nacionalnosti, a kod ispitanika koji gotovo nikada ne prelaze imamo potpuni obrat, više od 70% ispitanika isto ne prihvaća, tako pokazujući na primjeru obitelji i ljubavnih odnosa, odnosno čovjeku najbližih veza, koliko kretanje i dijeljenje istog prostora s osobama različitih nacionalnosti utječe na stav prema njima.

Tablica 12. Hi-kvadrat skale o soc. distanci i varijable o odlasku na “drugu stranu”

Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti:		Ukoliko niste primorani, koliko često biste željeli ići na „drugu stranu“ grada Mostara					χ^2	<i>p</i>
		Svakodnevno	Jednom tjedno	Jednom mjesečno	Jednom godišnje	Gotovo nikada		
Da Vam najbliže susjedstvo čine pripadnici druge nacionalnosti	Da	21	17	42	56	42	32,875	0,000
	Ne	19	13	15	6	3		
Da Vam djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti	Da	23	21	35	48	43	20,947	0,000
	Ne	17	9	22	14	2		
Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti	Da	15	9	27	46	38	38,707	0,000
	Ne	25	21	30	16	7		
Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti	Da	7	3	8	22	30	45,379	0,000
	Ne	33	27	49	40	15		
Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti	Da	8	4	8	24	35	58,569	0,000
	Ne	32	26	49	38	10		
Da Vam je najbolji	Da	21	13	41	57	45	52,472	0,000

prijatelj/ica druge nacionalnosti	Ne	19	17	16	5	0		
Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti	Da	12	5	14	33	38	53,128	0,000
	Ne	28	25	43	29	7		

Tablica 13. nam pokazuje Spearmanov koeficijent korelacije koji smo računali skali Percepcija podijeljenosti s dvije varijable gdje smo dobili da laganu povezanost skale s varijablom *Imate li prijatelja drugih nacionalnosti osim Vaše?* koja je statistički značajna te neznatnu povezanost koeficijenta korelacije za varijablu *Ako niste primorani, koliko često biste željeli ići na „drugu stranu“ grada Mostara?* koja je također statistički značajna na razini rizika od 1%.

Tablica 13. Spearmanov koeficijent korelacije na skali Percepcija podijeljenosti

	Percepcija podijeljenosti
Imate li prijatelja drugih nacionalnosti osim Vaše?	0,27**
Ukoliko niste primorani, koliko često biste željeli ići na "drugu stranu" grada Mostara?	0,18**

Legenda: **= $p < 0,01$

Razlike po spolu

H4: Neće biti statistički značajne razlike u manjem ili većem stupnju etničke distance s obzirom na spol između studentica i studenata.

Za analizu razlike među grupama korišten je Hi-kvadrat test pri čemu su kao značajne uzete samo one razlike gdje je $p < 0,01$. Iz tablice je vidljivo da postoje statistički značajne razlike po spolu na 2 od 11 varijabli, te jednu koja statistički značajno korelira na 5% razine rizika. Hi-kvadrat testom utvrđena je statistički značajna razlika između

studentica i studenata kod varijable *Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti* i *Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti*. Na prvu tvrdnju 76,5% studentica odgovara da ne žele ući u vezu s osobom druge nacionalnosti, dok 47,1% studenata odbija ući u vezu s osobom druge nacionalnosti. Kod varijable *Kako bi ste reagirali na navedenu situaciju: Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti* studentice odgovaraju 71% negativno, a studenti 49%. U većini varijabli značajne razlike nije bilo, ispitanicima oba spola nije bilo važno što su osobe druge nacionalnosti njihovi sugovornici, kolege ili susjedi. Jedino gdje su se razlike pojavile je na varijablama koje mjere koliko su spremni pustiti osobu druge nacionalnosti bliže u svoj krug obitelji i rodbine i ulazak u vezu.

Tablica 14. Hi-kvadrat skale socijalne distance s razlikama između spolova

Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti:		Spol		χ^2	p
		muškarci	žene		
Da Vam djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti	DA	68,6	73,8	0,531	0,466
	NE	31,4	26,2		
Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti	DA	64,7	55,7	1,314	0,252
	NE	35,3	44,3		
Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti	DA	52,9	23,5	16,492	0,000
	NE	47,1	76,5		
Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti	DA	51,0	29,0	8,647	0,003
	NE	49,0	71,0		
Da Vam je najbolji prijatelj/ica druge nacionalnosti	DA	82,4	73,8	1,594	0,207
	NE	17,6	26,2		
Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti	DA	58,8	39,3	6,155	0,013
	NE	41,2	60,7		

Razlike po nacionalnoj pripadnosti

U tablici 15 prikazani su rezultati skale socijalne distance u kojoj vidimo postotak prihvaćanja osoba druge nacionalnosti po kategorijama Bošnjak/Bošnjakinja i Hrvat/Hrvatica, koje odgovaraju pripadnosti ova dva Sveučilišta. Po nacrtima istraživanja prije provođenja ankete cilj je bio skupiti jednak broj ispitanika s oba sveučilišta u Mostaru kako bi mogli testirati statističku značajnost stavova s obje strane te time dobiti interesante podatke o tome koliko se razlikuju ti stavovi na raznim varijablama, od percepcije podijeljenosti, religioznosti do percepcije etničke distance. Nakon nekoliko krugova online anketiranja nažalost nije se prikupio dovoljan broj ispitanika s „Univerziteta Džemal Bijedić“ tako da nismo mogli istražiti statistički značajne razlike sa studentima Sveučilišta u Mostaru.

Iz deskriptivne statistike kao i provedenog testa statističke značajnosti vidimo da se na većini tvrdnji Bošnjaci i Hrvati slično odgovaraju na gotovo sve tvrdnje. Vidimo da se statistički značajna razlika na razini rizika od 1% pokazala samo kod tvrdnje *Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti* Hrvati pokazuju značajno manju želju odlaska u drugi dio grada radi posla. Činjenica je da se danas u Mostar većina poslovnih prostora i samim time poslovnih prilika nalazi na „hrvatskoj strani“ pridonosi toj činjenici.

Tablica 15. Fisherov egzaktni test razlike skale socijalne distance po nacionalnoj pripadnosti

Koje biste Vi oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima drugih nacionalnosti:		Bošnjak/Bošnjakinja		Hrvat/Hrvatica		p*
		N	%	N	%	
		Da Vam najbliže susjedstvo čine pripadnici druge nacionalnosti	DA	39	86,7	
	NE	6	13,3	55	25,0	
Da Vam djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti	DA	37	82,2	157	71,4	0,255
	NE	8	17,8	63	28,6	
Da zbog poslovne prilike morate preseliti u grad ili dio grada gdje većinu predstavljaju pripadnici druge nacionalnosti	DA	38	84,4	121	55,0	<0,001
	NE	7	15,6	99	45,0	
Da je momak/djevojka s kojim/kojom želite ući u vezu druge nacionalnosti	DA	13	28,9	60	27,3	0,002
	NE	32	71,1	160	72,7	
Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti	DA	12	26,7	68	30,9	0,004
	NE	33	73,3	152	69,1	
Da Vam je najbolji prijatelj/ica druge nacionalnosti	DA	40	88,9	164	74,5	0,085
	NE	5	11,1	56	25,5	
Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti	DA	21	46,7	93	42,3	0,039
	NE	24	53,3	127	57,7	

4. Rasprava

Prvom hipotezom (H1) dokazalo se da je postotak ispitanika koji smatraju da podjele u Mostaru itekako postoje izrazito visok, što govori da su ispitani studenti svjesni percepcije da je grad podijeljen, čime prvu hipotezu potvrđujemo. Ti rezultati su u skladu s nalazom ranijeg empirijskog istraživanja Pilić i Bošnjak (2011). Pilić i Bošnjak (2011:108) navode ovaj rezultat i objašnjavaju ga na sljedeći način: Ispitanici „uglavnom smatraju da Mostar čine dva grada u jednom, a čelnicima vodećih nacionalnih stranaka takvo stanje odgovara pa ga i potiču i skloni su mišljenju da je Mostar kao podijeljen grad realna situacija, budući da je rat na njega ostavio teško ispravljivu štetu“. Ovaj je rezultat zabrinjavajući jer ispitanici predstavljaju novu generaciju Mostaraca koji se nastavljaju rađati i odrastati u podijeljenom gradu te i sami perpetuirati to stanje, odnosno generaciju

mladih koji će uskoro kao visoko obrazovano stanovništvo raditi i podizati svoju obitelj u ovom gradu te aktivno sudjelovati u donošenju odluka o životu u njemu. Kako očekivati pomake oko podjela na etničkom polju kada se rađaju djeca čiji su roditelji odrasli i žive unutar tih podjela i koji ne znaju za drugačiji Mostar? Kako ističu Zovko i Novak, s jedne strane, mentalne granice predstavljaju sintezu svih prethodnih podkriterija, budući da mogu biti oboje istovremeno - uzrok i posljedica podjele. U drugu ruku, to su jedinstvene vizije osobnih promišljanja ljudi koji žive u tome gradu (Zovko i Novak, 2017:99).

Zanimljivo je i da se u tvrdnjama oko socijalne osjetljivosti pokazalo se kako ispitanici ne smatraju etničku podijeljenost kao jedinu, već da ih zabrinjavaju i rastuće promjene na relaciji bogatih i siromašnih.

Vezano za drugu hipotezu (H2), ispitanici u većini prihvaćaju susjedstvo s pripadnicima druge etničke skupine i da im djeca pohađaju školu s pripadnicima druge nacionalnosti. Jednaku situaciju imamo i u rezultatima dosadašnjih empirijskih istraživanja, gdje također većini ispitanika ne bi smetalo da im pripadnici druge nacionalnosti čine susjedstvo ili da im djeca s njima pohađaju školu (Pilić i Bošnjak 2011:112). Važnost takvog pitanja za stanovnike grada Mostara mora se objasniti specifičnom situacijom u školstvu i raspodjeli etničkih skupina u Mostaru zbog koncepta „dvije škole pod istim krovom“. Danas škola odražava etničku distancu i neprijateljstva koja prožimaju svakodnevicu (Laketa, 2016:163).

Međutim, drugu hipotezu potvrđujemo jer postoji statistički značajna razina etničke distance kada se dotičemo bliskih veza, pa je zanimljivo da dok je imati najboljeg prijatelja druge nacionalnosti većini prihvatljiva, ulazak u vezu s osobom druge nacionalnosti većina odbija. Podatak koji se poklapa s našim rezultatima je postotak od 40% onih kojima bi smetalo da član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti iz istraživanja Pilić i Bošnjak (2011:112). To pokazuje da unatoč otvorenosti mladih ljudi što se tiče prijateljskih odnosa, postoje određene zadržke oko ulaska u intimnije veze koje mogu voditi sklapanjem braka i imanja obitelji.

Odgovori su također pokazali većina ispitanika ne prihvaća nacionalističke i separatističke stavove te ne smatra drugu etničku skupinu kao problem u vezi

funkcioniranja grada kao cjeline. S tvrdnjom *Grad Mostar može napredovati samo ako se isele oni sa suprotne obale grada* složio se zanemariv postotak ispitanika.

Za potrebe treće hipoteze (H3) korelirali smo broj prijatelja druge nacionalnosti i učestalost kretanja po „drugoj strani“ grada u kojoj ne prevladava ispitanikova etnička skupina sa skalom socijalne distance. Potom smo Spearmanovim koeficijentom korelirali te iste varijable sa skalom o percepciji podijeljenosti. Rezultati su pokazali povezanost između broja prijatelja i socijalne distance prema drugoj nacionalnoj skupini, pogotovo što se tiče obiteljskih i rodbinskih veza. Dobiveni rezultati jasno pokazuju da varijabla o broju prijatelja značajno utječe na želju za ići na „drugu stranu“ grada, da gotovo nikada ne želi ići na „drugu stranu“ izjavljuju trećina ispitanika bez ijednog prijatelja druge nacionalnosti, a jednom godišnje petina ispitanika. Potpuno drugačiji odgovori ispitanika s više od troje prijatelja među kojima je više od trećine ispitanika koji bi željeli svakodnevno ići na „drugu stranu“. Od ispitanika bez prijatelja druge nacionalnosti svaki peti ne želi imati ništa s osobama s druge obale grada, a zanimljivo je kako svaki šesti ispitanik koji ima više od tri prijatelja druge nacionalnosti slaže se da grad treba podijeliti i pustiti da svatko razvija svoji dio grada.

Varijabla gdje tri četvrtine ispitanika koji imaju više od troje prijatelja druge nacionalnosti odgovara negativno na pitanje ulaska u vezu s pripadnikom druge nacionalnosti poklapa se s rezultatima prijašnjih istraživanja. „Ovi međunacionalni odnosi među mojim mlađim sudionicima imali su auru 'tajne ljubavi', poput priče o Romeu i Juliji. Zanimljivo je da su čak i oni koji su razmatrali ulazak u takvu vezu bili skeptični prema međunacionalnim brakovima“ (PalMBERGER, 2013:557). Kao dodatan primjer možemo uzeti izjave srednjoškolaca koji su se složili u velikoj većini kako postoje gotovo nepremostive posljedice ulaska u vezu s osobom druge nacionalnosti te kako sami nikada ne bi ulazili u takvu vezu.²

² Dostupno na : <https://www.slobodnaevropa.org/a/perspektiva-druga-epizoda-mostar/26849554.html>
Radio Slobodna Evropa u saradnji sa NED (The National Endowment for Democracy) emitirala je jednogodišnji TV serijal o mladima i najosjetljivijim društvenim temama na Balkanu. Ovo je druga epizoda koja govori o mladima iz Mostara.

Povezanost u tvrdnjama *Da Vam dijete stupi u bračnu vezu s momkom/djevojkom druge nacionalnosti* i *Da Vaš član obitelji stupi u brak s osobom druge nacionalnosti* donosi zanimljive rezultate. Pokazuje kako se recipročno mijenja mišljenje ispitanika ovisno o tome koliko često prelaze na „drugu stranu“. Kod ispitanika koji svakodnevno prelaze na „drugu stranu“ imamo tri četvrtine potvrdnih odgovora kako bi prihvatili da njihovo dijete uđe bračnu vezu i kako bi članu obitelji prihvatili da uđe u brak s osobom druge nacionalnosti, dok kod ispitanika koji gotovo nikada ne prelaze imamo potpuni obrat, tri četvrtine ispitanika ne prihvaća istu tezu, tako nam pokazujući na primjeru obiteljski odnosno čovjeku najbližih veza koliko kretanje i dijeljenje istog prostora s osobama različitih nacionalnosti utječe na stav prema njima.

Treća hipoteza radi navedenih rezultata je također potvrđena. Distanca prema pripadnicima druge nacije postoji među studentima i oni smatraju Mostar podijeljenim gradom (Pilić i Bošnjak, 2011:113). Koreliranje varijabli o broju prijatelja i učestalosti odlaska na „drugu stranu“ i skale percepcije podijeljenosti nam je pokazalo da postoji pozitivna korelacija, što bi značilo da što više imate prijatelja druga nacionalnosti više ćete gledati Mostar kao jedinstven grad, a isto to vrijedi i za varijablu o učestalosti odlaska na „drugu stranu“ grada.

Za potvrdu četvrte hipoteze (H4) hi-kvadratom smo skalu socijalne distance povezali sa spolom i testirali ima li razlike između studentica i studenata u odnosu prema osobama druge nacionalnosti odnosno ima li razlike u etničkoj netrpeljivosti. Budući da su unutar skale socijalne distance samo 2 od 11 varijabli pokazale statistički značajnu razliku u manjem ili većem stupnju etničke distance ovu hipotezu potvrđujemo. Studentice su veliku važnost nacionalnosti pridavale u slučajevima prihvaćanja ulaska u vezu gdje tri četvrtine studentica odgovorilo je negativno naspram polovine ispitanika kod muškaraca.

Kod ulaska djeteta u bračnu vezu s osobom druge nacionalnosti slična je situacija, gotovo tri četvrtine studentica odabralo je da ne prihvaća, za razliku od polovine studenata koji ne prihvaćaju takvu situaciju. U istraživanju Pilić i Bošnjak 35% ispitanika ne bi pristali na ulazak u vezu ni u kojem slučaju (Pilić i Bošnjak, 2011:109) što pokazuje da se situacija kroz 10 godina u ovome slučaju nije puno promijenila.

Nažalost, zbog neujednačenosti uzorka ne možemo se u potpunosti osloniti na statistički značajne razlike u „odnosu prema etičkom drugome“ među studentima ova dva Sveučilišta, odnosno među ovim dvjema etničkim skupinama. Međutim, deskriptivnom statistikom i provedenim testovima statističke značajnosti utvrđeno je da su gore navedeni odgovori u velikoj mjeri poklapaju kod obje skupine.

4.1. Ograničenja studije i preporuke za buduća istraživanja

Potrebno je navesti i nekoliko ograničenja ovoga istraživanja. Doseg istraživanja je ograničen zbog korištenja prigodnog odnosno neprobabilističkog uzorka. Za potpuniju sliku trenutno stanja etničkih odnosa u Mostaru potreban je veliki probabilistički uzorak, s fokusom na studente oba sveučilišta koji su rođeni i odrasli u Mostaru. Zbog pandemije nismo mogli osigurati dovoljno veliki uzorak s oba sveučilišta i tako izgubili mogućnost usporedbe mladih s obje strane. Iz tog razloga, radi manjka varijable etnicitet razlike smo tražili po varijablama „kontakt s drugime“, spolu i sociodemografskim obilježjima. Manji uzorak samim time smanjio je i varijabilitet rezultata. Provođenje velike studije i na srednjoškolicima bi značilo jako puno zbog činjenice da u najviše fizičkih obračuna i provokacija sudjeluju upravo srednjoškolci i studenti. Velika studija trebala bi se provoditi longitudinalno kako bi dobili bolji uvid u napredak i efikasnost raznih civilnih i političkih programa i strategija. S obzirom na to da je problem nastao na više društvenih razina trebao bi se tako i istraživati, kombiniranjem kvalitativnih i kvantitativnih metoda, sklapajući tako dijelove kompleksnog mozaika mostarskog društvenog života.

5. Zaključak

Zaključno možemo reći da je istraživanje na mostarskim studentima potvrdilo ranija istraživanja i navode u postojećoj literaturi da danas i dalje definitivno postoje podjele na etničkoj osnovi u gradu Mostaru te da su toga svjesni gotovo svi ispitanici. Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je Mostar neiscrpan izvor za istraživanja zbog svoje povijesti i činjenice da etnički sukobi i animozitet stvaraju gomilu problema s kojima se pojedinac, zajednica i društvo susreću u svom svakodnevnom životu.

U ovome radu fokusirali smo se na studente, njihovu percepciju o podjeli i o tome kakve stavove zastupaju u vezi s problemom podijeljenosti. Vrijedni rezultati su da su studenti koji su imali više prijatelja druge nacionalnosti i češće prelazili zamišljenu granicu imali su drugačije stavove od kolega koji su rijetko prelazili na „drugu stranu“ i imali manje prijatelja druge nacionalnosti. To se osobito tiče stavova o podjeli Mostara na dva dijela gdje su potonji u većem broju prihvaćali takav razvoj situacije. Iznenadili su stavovi oko ulaska u vezu s pripadnikom druge nacionalnosti gdje je bez obzira koliko prijatelja druge nacionalnosti imali ili koliko često išli na „drugu stranu“, vrlo visok postotak ispitanika odbija takvu vrstu veza, jasno pokazujući da smo kod osjetljivijih tema daleko od željene razine multietničke solidarnosti.

Grad Mostar je kroz povijest prolazio kroz brojne faze koje su pratile i promjene u sastavu i rasporedu stanovništva pa je sigurno da u nekim pogledima trebamo razumjeti kako podjela nije nastala jučer, te samim time neće nestati sutra. Međutim, mora se priznati da ovakvo stanje nije održivo, posebno među mladima, ako se ikada želi uspostaviti dijalog i suživot između dvije većinske etničke skupine u Mostaru. Gotovo tri desetljeća nakon početka rata postojeće ekonomske, sociološke i političke analize ukazuju na pomake prema naprijed, ali situacija se presporo mijenja te u uvjetima podijeljenog grada rastu nove generacije koje se prilagođavaju postojećoj situaciji koju prešutno usvajaju i perpetuiraju. Očito je da kako se i bez ikakvih fizičkih zidova i linija razdjelnica vidi kako se dijelovi grada Mostara razvijaju zasebno, jedan pored drugog, stvarajući tako dvije enklave unutar istog grada, s ljudima koji žive jedni pored, a ne s drugima. Stoga se nadamo da će i ova naša studija doprinijeti kako održavanju istraživačkog interesa za ovu temu kako bi na

temelju znanstvenih podataka postojeća situacija manjka međuetničkog povjerenja i među mladima bila rasvijetljena i time se pomoglo u donošenju učinkovitijih i za obje strane prihvatljivih oblika dijaloga i mirnijeg i uspješnijeg zajedničkog suživljenja.

6. Literatura

- Allport, G. W. (1955). *The nature of prejudice*. Cambridge, Mass: Addison-Wesley Pub.
- Blalock, Hubert M. (1967). *Toward a theory of minority-group relations*. John Wiley and Sons
- Blau, Peter M. (1977). *Inequality and Heterogeneity*. Free Press
- Calame, J. and Charlesworth, E., 2011. *Divided Cities*. University of Pennsylvania Press, Inc.
- Coward M. (2010). Urbicide: *The Politics of Urban Destruction By Martin Coward*, Global Discourse, 1:2, 186-189, DOI:10.1080/23269995.2010.10707864
- Čičak-Chand, R. (1998). *Religija - etničnost - politika*. Revija za sociologiju, 29 (3-4), 179-193. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/154422> (7.9.2021.)
- Dragić, M. (2020) Recenzije i prikazi, *Viktor Stojkić, Rat prije rata. Uloga i doprinos policije obrani Mostara i doline Neretve u Domovinskom ratu. rujan 1991. – lipanj 1992*. Media, Culture and Public relations, 11, 2020, 2
- Federalni zavod za statistiku, *Visoko obrazovanje u Federaciji BiH 2019./2020*. (SB-306) <http://fzs.ba/index.php/bosanski-bilteni/obrazovanje/> (6.7.2021.)
- Federalni zavod za statistiku, *Stanovništvo i registar, Demografska statistika 2013-statistički bilten 200*, <http://fzs.ba/index.php/publikacije/godisnji-bilteni/stanovnistvo-i-registar/> (6.7.2021.)
- Grad Mostar, *O gradu općenito*. URL: <https://www.mostar.ba/o-gradu-opcenito.html> (03.09.2021)
- Hromadžić, Azra. (2011). *Bathroom Mixing: Youth Negotiate Democratization in Postconflict Bosnia and Herzegovina*. PoLAR: Political and Legal Anthropology Review Vol. 34, No. 2 (November 2011), pp. 268-289 <https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2011.01166.x> (20.8.2021.)
- Konačni rezultati popisa stanovnika Jugoslavije 1948, knjiga IX. Stanovništvo po narodnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954, <http://publikacije.stat.gov.rs> (21.6.2021.)
- Kosača, Stjepan Vukčić. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33298> (5.9.2021.)
- Laketa, Sunčana (2016). *Youth as Geopolitical Subjects: The Case of Mostar, Bosnia and Herzegovina*. Politics, Citizenship and Rights URL: <https://doi.org/10.1007/978-981->

4585-57-6_6.

- Mostar. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42087> (5. 9. 2021.)
- Moore, A. (2013). *Peacebuilding in Practice: Local Experience in Two Bosnian Towns*, Cornell University Press, Ithaca.
- Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije 1981. (podaci po naseljima i opštinama), knjiga I., Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1991, <http://publikacije.stat.gov.rs> (15. 6. 2021.)
- Palmberger, M. (2013) . *Practices of border crossing in post-war Bosnia and Herzegovina: The case of Mostar* *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 20(5), (pp.544–560)
- Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine (2010). *Političko predstavljanje BiH u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevini Jugoslaviji (1918.–1941.)*, Istorija parlamentarizma u BiH , URL : <https://www.parlament.ba/Content/Read/180?title=Politickopredstavljajebih> (15.8.2021)
- Pilić, Š. i Bošnjak, M. (2011). *Hoće li Mostar ostati komunikacijski podijeljen grad?* *Informatologia*, 44 (2), 101-114. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/70970> (15.8.2021.)
- Pinjuh, D. (2015). *'Nahija Mostar u svjetlu prvih osmanskih popisa'*, *Hercegovina*, 26(1), str. 153-164. <https://doi.org/10.47960/2712-1844.2015.1-153> (20.8.2021.)
- Puljić, B., Šetka Prlić, M. i Rakić, M. (2017). *Arhitekti i graditelji u Mostaru za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije (1878.-1918.)*, 2-19. [https://doi.org/10.31522/p.25.1\(53\).1](https://doi.org/10.31522/p.25.1(53).1) (20.8.2021.)
- Raos, V. (2010). *'Politike teritorijalnosti u BIH'*, *Političke analize*, 1(4), str. 6-10. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/102754> (02.09.2021.)
- Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 27.1.1992. Sarajevo
- Zorko, M. (2011). *Granice država nastalih iz SFRJ: studije slučaja otvorenih graničnih pitanja*, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu
- Zorko, M. and Novak, N. (2017). *Micro-geopolitical Borders of Divided Cities: the Case Study of Mostar*, in: *Gjurovski, M. (Ed.). Security Concepts and Policies - New Generation of Risks and Threats*. Skopje: University of St. Kliment Ohridski, 95-102.

Sažetak

Percepcija podijeljenosti Mostara na temelju religijskih i etničkih razlika iz perspektive studenata

Grad Mostar dvadeset i šest godina nakon pretrpljena dva razorna rata u samo par godina postao je podijeljen etnički između stanovnika, ali i institucionalno na razini gradskih vlasti između Bošnjaka i Hrvata. Jedna od pretpostavki je da podijeljenost i suparništvo repliciraju se radi novog ustroja poslijeratnog društva u Bosni i Hercegovini, gdje perpetuiraju se podjele na institucionalnoj razini, time produbljujući jaz između nekoć zaraćenih strana. Dosadašnja istraživanja pokazala su da stanovnici nisu još uvijek spremni na bliske veze s osobama s „druge strane“ i da rijetko zalaze na drugu stranu grada, pokazujući da je trauma naslijeđena na iduću generaciju. Cilj istraživanja ovoga rada jest percepcija studentske populacije u vezi podijeljenosti grada Mostar, a daljnja istraživačka pitanja bila su postoji li razlika između studenata koji su često u kontaktu s osobama druge nacionalnosti u etničkom antagonizmu i ima li razlike između studenata i studentica u stupnju etničkog antagonizma. Podaci su prikupljeni online anketom tijekom ljeta i jeseni 2020. na uzorku od 234 studenta Sveučilišta u Mostaru. Rezultati su pokazali da većina ispitanika percipira Mostar kao podijeljen grad, uz to da oni ispitanici koji su imali više prijatelja druge nacionalnosti i češće prelazili zamišljenu granicu imali su puno drugačije stavove od ispitanika koji su rijetko prelazili na „druhu stranu“ i imali manje prijatelja druge nacionalnosti. Iznenadili su stavovi oko ulaska u vezu s pripadnikom druge nacionalnosti gdje bez obzira koliko prijatelja druge nacionalnosti imali ili koliko često išli na „druhu stranu“, vrlo visok postotak ispitanika odbija takvu vrstu veza, jasno pokazujući da smo kod osjetljivijih tema daleko od željene razine multietničke solidarnosti.

Ključne riječi: Mostar, etnička podijeljenost, etnički konflikt, etnička distanca, nacionalnost, granica, „druhu strana“

Abstract

Perception of division of Mostar based on religious and ethnic differences from the student perspective

City of Mostar twenty-six years after suffering two devastating wars in just a few years became ethnically divided among the inhabitants, but also institutionally at the level of city authorities between Bosniaks and Croats. One of the assumptions is that division and rivalry are replicated due to the new structure of post-war society in Bosnia and Herzegovina, where divisions are perpetuated at the institutional level, thus deepening the gap between the once warring parties. Research to date has shown that residents are not yet ready for close relationships with people on the "other side" and that they rarely go to the other side of the city, showing that trauma is inherited by the next generation. The primary aim of the research in this paper is the perception of the student population regarding the division of the city of Mostar, and further research questions were whether there is a difference between students who are often in contact with people of other nationalities in ethnic antagonism and whether there are differences between students in ethnic antagonism. Data was collected through an online survey during the summer and autumn of 2020 on a sample of 234 students at the University of Mostar. The results showed that most respondents perceive Mostar as a divided city, with those respondents who had more friends of other nationalities and more often crossed the imaginary border had different attitudes than respondents who rarely crossed to the "other side" and had fewer friends of the other nationality. Surprisingly so, the attitudes about entering into a relationship with a member of another nationality showed a very high percentage of respondents reject this type of relationship no matter how many friends of another nationality they had or how often they went to the "other side", clearly showing that we are far from the desired level of multiethnic solidarity.

Key words: Mostar, ethnic division, ethnic conflict, ethnic distance, nationality, borders, the „other side“

